Η Υποβάθμιση μιας χώρας σαν συνέπεια στρατηγικών σφαλμάτων της ηγεσίας της

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

Η ιστορική Ευρώπη εξάγει την εσωτερική και εγγενή αστάθειά της σε γειτονικά ευσταθή γεωπολιτικά πεδία, όπως, κυρίως το ΒαλκανοΜικρασιατικό. Τα δραματικά γεγονότα της τελευταίας δεκαετίας στην πρώην Γιουγκοσλαυία αναδεικνύουν κατά τον προφανέστερο τρόπο τους θετικούς και αρνητικούς παράγοντες των εξελίξεων στον οικείο χώρο μας (την λεγομένη "Εγγύς Ανατολή"), δηλαδή το ποιος και τι ευνοεί τα συμφέροντα του χώρου, ποιος και τι στρέφεται εναντίον τους. Και αυτά σαν αντικειμενικές γεωπολιτικές δυναμικές, πέρα από οποιεσδήποτε υποκειμενικές πολιτικές βουλήσεις ευχολογικού χαρακτήρα.

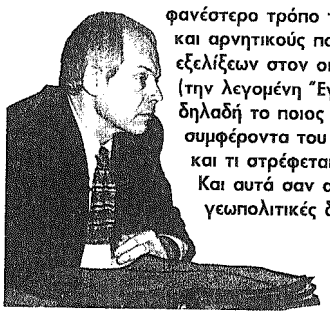

Του Απόστολου Λ. Πιερρή

Το 1990 η Γερμανία ενοποιήθηκε. Το 1991 η Γερμανία προκάλεσε και εσφράγισε την διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαυίας, επιβάλλοντάς την στην υποτακτική Ευρωπαϊκή Ένωση χωρίς ουσιαστική αντίδραση. Στην δρομολόγηση αυτών των εξελίξεων ήταν ριζικά αντίθετες οι Η.Π.Α. Αποτελεί παράδοξο (αλλά εξηγήσιμο) σφάλμα το ότι χώρες της Ε.Ε. (όπως π.χ. η Ελλάδα) που αντέκειντο στην αποσύνθεση της Γιουγκοσλαυίας, δεν εστηρίχθηκαν στην δεδομένη Αμερικανική πολιτική για να αντισταθούν στις Γερμανικές πρωτοβουλίες και επιδιώξεις.

Ενώπιον της καταστροφής του Γιουγκοσλαυικού οικοδομήματος, η Σερβική ηγεσία αντέστρεψε την βασική στρατηγική της από την ομοσπονδιακή γραμμή στην λογική της Μεγάλης Σερβίας. Ουσιαστικά οι Σέρβοι αισθάνθηκαν ότι, έχοντας από το 1918 ακολουθήσει και επενδύσει στην πολιτική της Ομοσπονδίας των Νοτίων Σλαύων, έχαναν πολλά όταν η Ομοσπονδία πλέον κατέρρεε. Η συντομία του πολέμου με την Σλοβενία (27 Ιουνίου - 7 Ιουλίου 1991, σε αντίθεση με τους σκληρούς αγώνες στην Κροατία και την Βοσνία-Ερζεγοβίνη, αποδεικνύουν ακριβώς ότι η Σερβία ήθελε με κάποιο τρόπο να συμπεριλάβει στο νέο εθνικό Κράτος της (πλήρως ή χαλαρά συναρτημένους) τους Σέρβους και ανάλογα εδάφη αυτών των δυο πρώην ομοσπόνδων χωρών. Π.χ. ο αριθμός των Σερβών στην Κροατία ανήρχετο στο 12,2% του συνολικού πληθυσμού. Ο "Ομοσπονδιακός" στρατός (που είχε γίνει πλέον κατ' ουσίαν Σερβικός) κατέλαβε (κύρια φάση συρράξεων: Ιούλιος-Δεκέμβριος 1991) το 25-30% του εδάφους της Κροατίας, πριν η παρεμβολή των Συνοκράνων του Ο.Η.Ε. παγώσει ένα προσωρινό status υπέρ της Σερβίας. Το πιθανό είναι ότι η Σερβία θα ήταν διατεθειμένη να μειώσει το εδαφικό ποσοστό της κυριαρχίας της έναντι μιας συμφωνίας που θα αυτονομούσε την Δυτική Σλαυονία στην Κροατία, και θα της επέτρεπε καθοριστική σύνδεση με την Σερβία υπό κάποια γενικώς αποδεκτή μορφή.

Η νέα Σερβική πολιτική, η στρατιωτική επιβολή δηλαδή μιας de facto Μείζονος Σερβίας, αποτελούσε, υπό τις κρατούσες ιστορικές συνθήκες, θεμελιώδες στρατηγικό σφάλμα της Σερβικής ηγεσίας:

1) Δεν έλυνε το Μουσουλμανικό ζήτημα. Τι θα απεγίνοντο οι Μουσουλμάνοι (Σέρβοι την καταγωγή) της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης; Το κομμάτι που θα απέμενε μετά την αποκόλληση του ημίσεως περίπου των εδαφών υπέρ της Σερβίας, και ενός σημαντικού άλλου τμήματος ανταποδοτικά υπέρ της Κροατίας, άφηνε μόνο ένα μικρό μουσουλμανικό θύλακα, σφηνωμένο μεταξύ Σερβίας, Μαυροβουνίου και Κροατίας, χωρίς πιθανότητες κρατικής βιωσιμότητας (αναλογία προς την Τουρκία του 1918). Στην πραγματικότητα, η Σερβική στρατηγική φαίνεται ως να επεδίωκε συνεννόηση με την Κροατία (και την ΚεντροΕυρωπαϊκή Δύναμη, την Γερμανία) εις βάρος των Μουσουλμάνων και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.

2) Όξυνε το Μουσουλμανικό ζήτημα για την Σερβία. Η βία στην Βοσνία και Ερζεγοβίνη ωθούσε τους Μουσουλμάνους στον Κροατικό εναγκαλισμό, παρά τις Κροατομουσουλμανικές συρράξεις και αγριότητες του 1993. Έτσι στις 1 Μαρτίου 1994 συνάπτεται συμφωνία για μια Κροατο-Μουσουλμανική Ομοσπονδία στην Βοσνία, που συναρτάται μάλιστα υπό μορφή χαλαρής συνομοσπονδίας με την Κροατία. Η εσφαλμένη Σερβική στρατηγική άρχισε να αποδίδει τους πικρούς καρπούς της.

3) Έθετε ωρολογιακή βόμβα στο Κόσσοβο. Η υιοθέτηση της ιδέας του Κράτους-Έθνους, και η απόλυτη εφαρμογή της έτσι ώστε να απαιτείται η μέγιστη εθνική "καθαρότητα" για την ασφάλεια του Κράτους, όχι μόνο αποξένωνε τους Μουσουλμάνους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, αλλά προκαθώριζε μια μελλοντική έκρηξη στο Κόσσοβο, όπου όμως οι Σέρβοι αποτελούσαν μια μικρή μειονότητα, και οι Μουσουλμάνοι είναι Αλβανικής καταγωγής.

Και 4) **Δεν συντονίζετο προς το Παγκόσμιο Ηγεμονικό Δυναμικό Πεδίο, και την συνεπακόλουθη Αμερικανική γεωστρατηγική στην ευρύτερη περιοχή.** Η πολιτική των Η.Π.Α. στον χώρο μας έτεινε πάντοτε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στην εμπέδωση σχέσεων ηυξημένης συνεργασίας μεταξύ των χωρών της περιοχής. Παράδειγμα είναι η σύμπηξη, υπό την Αμερικανική αιγίδα και υποστήριξη, της τριπλής συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος - Τουρκίας - Γιουγκοσλαυίας στις 28.2.1953 και του Βαλκανικού Συμφώνου του Bled μεταξύ των τριών αυτών χωρών (9.8.1954) Μετά την πτώση του Σιδηρού Παραπετάσματος, η Αμερικανική πολιτική έχει φυσικά ενταθεί προς την κατεύθυνση ενθαρρύνσεως διαδικασιών ολοκλήρωσης του Βαλκανο-Μικρασιατικού γεωπολιτικού χώρου με πρώτη φροντίδα την αποκατάσταση σχέσεων συνολικής συνεργασίας μεταξύ των (πρωτευουσών κυρίως) χωρών του.

Εθνική Στρατηγική με τέτοια θεμελιώδη σφάλματα είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Οι συνέπειές της θα είναι αδυσώπητες νωρίτερα ή αργότερα. Σε ένα φυσικό, αυτορρυθμιζόμενο "σύστημα (όπως είναι το σύστημα των διεθνών σχέσεων) η αποτυχία σφραγίζει αναπόδραστα τα λάθη και η επιτυχία τις σωστές επιλογές. Η φυσική αυτή νομοτέλεια εκδηλώνεται πάντοτε μακροπρόθεσμα, αλλά σε ιστορικές περιόδους "δημιουργικής καταστροφής" λειτουργεί αποφασιστικά ακόμη και βραχυπρόθεσμα.

Οι Η.Π.Α. υπεστήριζαν μια Σερβική πολιτική που θα επέμενε στην διατήρηση του μεγαλύτερου δυνατού ολοκληρώματος κατά την διαδοχή της πρώην Γιουγκοσλαυίας. Αλλά αυτό απαιτούσε εγκατάλειψη της ιδέας της εθνικής καθαρότητας ως προϋπόθεσης σταθερότητας της πολιτικής ενοποίησης, και μάλιστα αποφυγή στρατιωτικής εφαρμογής αυτής της ιδέας, με τις συμπαραμαρτούσες σε τέτοιες περιπτώσεις ακρότητες τέτοιων εφαρμογών. Στην ουσία η Σερβική "θυσία" από έναν παρόμοιο στρατηγικό προσανατολισμό θα ήταν ανεπαίσθητη, σε σχέση ιδίως προς τα προσδοκώμενα ωφέλη. Η Σερβική υπεροχή ήταν δεδομένη σε κάθε διάδοχο ολοκλήρωμα, ιδίως μετά την απόσχιση της Σλοβενίας και της Κροατίας (με την πιθανότητα μάλιστα ειδικών σχέσεων προς την Κροατική Σλαβονία). Η αναμενόμενη, εξάλλου, εξέλιξη από τον συντονισμό της Σερβικής προς την Αμερικανική γεωστρατηγική, θα ήταν η αποκατάσταση της Σερβίας στη θέση-κλειδί για τις εξελίξεις της Βορείου Βαλκανικής, και επέκεινα, προς την Κεντρική Ευρώπη (MittelEuropa).

Παρά την στρατηγική σύγκρουσή της προς τις επιλογές της Σερβικής ηγεσίας, οι Η.Π.Α. ετήρησαν μέχρι την άνοιξη του 1994 μια de facto ουμενή ανοχή για την Σερβία. Μια ισχυρή Σερβία σωστά προσανατολισμένη ήταν σημαντικός θετικός παράγων για μια ουσιαστική ΒαλκανοΜικρασιατική συνεργασία. **Αλλά το Σερβικό τότε κατεστημένο είχε (για λόγους ιδεολογικούς, κοινωνικούς, και οικονομικούς) αναισθησία προς τους πραγματιστικούς γεωπολιτικούς όρους της χώρας. Έτσι επέμενε στην καταστροφική για τον χώρο μας, και περισσότερο για την Σερβία την ίδια) πολιτική του υπό το κράτος του ιδεολογηματικού Αντιαμερικανισμού του - και πιο ωμά (όπως φάνηκε στη συνέχεια) για να διατηρήσει την νομή της εξουσίας το ηγετικό του κομμάτι, αμεταρρύθμιστο υπόλειμμα του παρελθόντος.**

Η πρώτη φάση των συνεπειών μιας θεμελιωδώς λανθασμένης γεωστρατηγικής επήλθε το 1994-1995. Οι συνέπειες ήταν οδυνηρές, αλλά όχι καταστροφικές. Η Σερβία έχασε την ιστορική παρουσία της από τμήματα της Κροατίας, όπως η Σλαβονία. Στην Βοσνία και Ερζεγοβίνη όμως, η Σερβική βάση περιωρίσθηκε εδαφικά αλλά διατήρησε το 49% της επικράτειας. Το σημαντικώτερο όμως για μια ρεαλιστική αποτίμηση των πραγματικών σταθεροποιητικών και αποσταθεροποιητικών παραγόντων στον χώρο μας, πέρα από επιφανειακούς και συναισθηματικούς εντυπωσιασμούς, είναι η ανάλυση του πνεύματος και του περιεχομένου της Συμφωνίας Dayton, που έγινε στην αεροπορική βάση Wright - Patterson του Dayton στο Ohio των Η.Π.Α., μετά από εντατικές διαβουλεύσεις το διάστημα 1-21 Νοεμβρίου 1995. Καθοριστικής σημασίας για την επίτευξη της Συμφωνίας ήταν η Αμερικανική μεσολαβητική εμπλοκή στην υπόθεση και εγγύηση καταληκτικού αποτελέσματος.

Η Συμφωνία του Dayton ήταν πλήρης και συνολική: καλύπτει όλες τις πτυχές των προβλημάτων. Συνίσταται σε μια Συμφωνία Γενικού Πλαισίου και 11 Προσαρτήματα (Annexes 1A, 1B, 2 κ.λπ. έως 11) που ρυθμίζουν: τις στρατιωτικές απόψεις του ειρηνευτικού σχεδίου και της εφαρμογής του (Annex 1A), στρατιωτικό σύμφωνο περιορισμού των εξοπλισμών για περιφερειακή σταθεροποίηση (Annex 1B), το σύνταγμα της Συνομοσπονδίας Βοσνίας - Ερζεγοβίνης (Annex 4), τα σύνορα των δυο οντοτήτων της Συνομοσπονδίας (Annex 2), τα ανθρώπινα δικαιώματα (Annex 6) και το ζήτημα των προσφύγων και των εκτοπισμένων (Annex 7), την πολιτική επιοπτεία της εφαρμογής της Συνθήκης (Annex 10) κ.λπ.

Θα αναφέρω τρία χαρακτηριστικά και καίρια σημεία που δείχνουν πέρα από κάθε αμφιβολία πόσο κυρίαρχος οριοθετείτο ο ρόλος της Σερβίας, με τις Συμφωνίες Dayton, παρά τις βεβαρυμένες περιστάσεις συνεπεία των Σερβικών σφαλμάτων.

Α) Η Βοσνία - Ερζεγοβίνη συνταγματικά συνίστατο ως μια χαλαρώτατη συνομοσπονδία. Απετελείτο από δυο "οντότητες" (entities): την ΜουσουλμανοΚροατική Ομοσπονδία και την Σερβική Πολιτεία. Η αυτονομία των οντοτήτων ήταν ισχυρωτάτη. Από το κριτήριο κρατικής κυριαρχίας που είναι η ύπαρξη στρατού, προκύπτει ότι μάλλον οι Οντότητες παρά η Συνομοσπονδία είναι ουσιαστικά κράτη: η Συνομοσπονδία δεν έχει στρατό, ή ακριβέστερα έχει στρατό τον στρατό των οντοτήτων ('ρθρο III §1 του Συντάγματος. Πβ. 'ρθρο IV §4 και V §5). Πολιτική ηγεσία επί των ενόπλων δυνάμεων των οντοτήτων έχει κάθε μέλος της προεδρίας της Συνομοσπονδίας. Η προεδρία είναι τριπλή: ένας Βόσνιος Μουσουλμάνος, ένας Κροάτης και ένας Σέρβος. Συνεπώς η πολιτική εξουσία είναι πρακτικά αλληλοαναιρούμενη σε περίπτωση διαφωνιών. Η στρατιωτική και πολιτική αυτονομία των Οντοτήτων φαίνεται και από τον ελάχιστο όρο τον οποίο πρέπει να πληροί - απλώς να μην αναιρεί την ακεραιότητα της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης (V §5α):

"Καμμία Οντότης δεν θα απειλεί ή χρησιμοποιεί βία ενάντια προς την άλλη Οντότητα, και υπό καμμία περίσταση στρατιωτικές δυνάμεις εκατέρας Οντότητος δεν θα εισέρχονται ή παραμένουν εντός της επικράτειας της άλλης Οντότητας χωρίς την συγκατάθεση της Κυβερνήσεως της τελευταίας και της Προεδρίας της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης. Όλες οι ένοπλες δυνάμεις στην Βοσνία και Ερζεγοβίνη θα ενεργούν συμβατώς προς την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης.?

Η νομοθετική εξουσία της Συνομοσπονδίας είναι στενά περιωρισμένη. Υπάρχουν δυο σώματα, ο Οίκος των Λαών και ο Οίκος των Αντιπροσώπων, που συναρτάζουν την Κοινοβουλευτική Συνέλευση. Για παράδειγμα επισημαίνω την διάταξη IV §3e:

"Μια προτεινόμενη απόφαση της Κοινοβουλευτικής Συνέλεύσεως μπορεί να διακηρυχθεί ότι είναι καταστροφική ενός ζωτικού συμφέροντος του Βοσνιακού, Κροατικού ή Σερβικού λαού, και αυτό να γίνει από την πλειοψηφία των, αντιστοίχως, Βοσνίων, Κροατών ή Σέρβων αντιπροσώπων ? Μία τέτοια προτεινόμενη απόφαση θα απαιτεί για την έγκρισή της στον Οίκο των Λαών πλειοψηφία των παρόντων και ψηφιζόντων Βοσνίων, Κροατών και Σέρβων αντιπροσώπων."

Περαιτέρω εξειδίκευση για το ίδιο θέμα αναφέρεται στην επομένη παράγραφο του Συντάγματος IV §3f.

Γενικά, το σύστημα είναι εξαιρετικά περίπλοκο εις ό,τι αφορά θέματα της Συνομοσπονδίας, πράγμα που εξασφαλίζει την πραγματικώς πλήρη αυτονομία των δυο Οντοτήτων. Η σύγκραση μάλιστα Κροατών και Μουσουλμάνων στην ετέρα Οντότητα, την ΚροατοΜουσουλμανική Ομοσπονδία, κάνει την Σερβική επιρροή αποφασιστική και σε αυτό το μέρος της χώρας, εάν αποκατασταθεί ουσιαστική συνεννόηση μεταξύ Σερβίας και Βοσνίων Μουσουλμάνων - κάτι στο οποίο συντείνει το πνεύμα της Συμφωνίας Dayton.

Η Σερβική Οντότητα μπορεί να συνάψει ως αυτοτελής Οντότητα ειδικές σχέσεις με την Σερβία, χωρίς ή με την άλλη Οντότητα. Αρθρο III §2α:

"Οι Οντότητες θα έχουν το δικαίωμα να εγκαθιδρύουν ειδικές παράλληλες σχέσεις με γειτονικά Κράτη συμβατές με την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης".

Και, Αρθρο III §2d:

"Κάθε Οντότητα μπορεί επίσης να εισέρχεται σε συμφωνίες με Κράτη και διεθνείς οργανισμούς, με την συγκατάθεση της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση μπορεί να ορίζει με νόμο ότι ορισμένοι τύποι συμφωνιών δεν απαιτούν τέτοια συγκατάθεση."

Η απόφαση μιας Οντότητας να συνάψει ειδικές παράλληλες σχέσεις με γειτονικό Κράτος υπόκειται βέβαια στον δυνητικό έλεγχο του Συνταγματικού Δικαστηρίου ως προς το εάν πληροί τον όρο της συμβατότητος προς την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης. Αλλά αυτό εισάγει νέο πλέγμα περιπλοκοτήτων (άρθρο VI), που, συνολικά, τείνει να εξασφαλίσει την αυτονομία των Οντοτήτων.

Β) Μεταξύ των όρων της Συνθήκης υπάρχει Συμφωνία Περιφερειακής Σταθεροποίησης μεταξύ Νέας Γιουγκοσλαυίας, Κροατίας, Βοσνίας - Ερζεγοβίνης και των δυο Οντοτήτων της τελευταίας (Annex 1B). Επιβάλλεται (III α και b) προσωρινό moratorium εισαγωγής όπλων (για 3 μήνες) και βαρέων όπλων (για 6 μήνες ή μέχρι την σύναψη της προβλεπόμενης οριστικής συμφωνίας ελέγχου των εξοπλισμών).

Προβλέπεται όμηνο διάστημα για την επεξεργασία και σύναψη Συμφωνίας Ελέγχου των Εξοπλισμών (άρθρο IV). Η συμφωνία θα καθορίζει εξοπλιστικό πλαφόν για τις τρεις βασικές χώρες. Ο συσχετισμός δυνάμεων θα προσδιοριθεί βάσει των ακολούθων τουλάχιστον κριτηρίων: πληθυσμός, στρατιωτικό δυναμικό υπό τις τρέχουσες συνθήκες, αμυντικές ανάγκες και σχετικά επίπεδα ισχύος στην περιοχή (IV §2). Εάν δεν κατορθωθεί να επιτευχθεί συμφωνία εντός του προβλεπομένου διαστήματος, η αναλογία εξοπλισμών μεταξύ Σερβίας, Κροατίας και Βοσνίας - Ερζεγοβίνης θα είναι 5 : 2 : 2 (IV, §3). Προβλέπεται ακόμη και προσπάθεια ευρύτερης περιφερειακής συμφωνίας για συσχετισμούς εξοπλισμών πέραν των ορίων της πρώην Γιουγκοσλαυίας (IV).

Η υπεροχή της Σερβίας εξασφαλίζεται έται, και θα πολλαπλασιάζετο μελλοντικά με την υλοποίηση του σχεδίου που αναφέρεται αμέσως παρακάτω.

Γ) Το πιο αποκαλυπτικό στοιχείο για το πνεύμα και την δυναμική της Συμφωνίας Dayton προκύπτει από δυο ταυτόσημες επιστολές που προσαρτώνται στην Συνθήκη ως οργανικά μέρη της. Αναφέρονται (μαζί με άλλα επίσημα έγγραφα) ως Παράπλευρες (Συνοδευτικές) Επιστολές (Side Letters) στον επίσημο Πίνακα Περιεχομένων. Προέρχονται από τους Προέδρους της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαυίας και της Δημοκρατίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης - τον Μιλόσεβιτς και τον Ιζετμπέγκοβιτς αντιστοίχως - και απευθύνονται προς τον τότε Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών Κρίστοφερ. **Με τις επιστολές αυτές αναλαμβάνεται η υποχρέωση εκ μέρους των δυο χωρών να προχωρήσουν σε μια ολοένα στενώτερη σύνδεση μεταξύ των.** Πέραν της θερμής γραμμής μεταξύ των Προέδρων, κατευθείαν πτήσεων μεταξύ των πρωτευουσών και ανταλλαγής συχνών επισκέψεων επισήμων, προβλέπεται:

α) Τελωνειακή Ένωση μεταξύ των δυο χωρών.

β) Η σύσταση διμερούς Επιτροπής Οικονομικής Ολοκλήρωσης και Ανάπτυξης Υποδομών για τον συντονισμό και συνεργασία στην πραγματοποίηση μεγάλων επενδύσεων, χρηματοδοτούμενων από τις χώρες και τον διεθνή ορίζοντα, σε θέματα κοινής σημασίας για τις δυο χώρες, ιδίως εν σχέσει προς τις μεταφορές, ενέργεια και τηλεπικοινωνίες.

γ) Κοινό Εμπορικό Επιμελητήριο με αρμοδιότητα την προώθηση της εμπορικής και οικονομικής ανάπτυξης σε αμφότερες τις χώρες.

δ) Στενές πολιτιστικές και εκπαιδευτικές ανταλλαγές μεταξύ των δυο χωρών και με τις Η.Π.Α.

ε) Συστηματικές επαφές αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων των δυο χωρών με σκοπό, μεταξύ άλλων, την εγκατάσταση Στρατιωτικού Συνδέσμου κάθε χώρας στον Αρχηγό Ενόπλων Δυνάμεων της άλλης χώρας.

Οι Η.Π.Α., παρά τα σφάλματα της Σερβικής στρατηγικής, προετοίμασαν και προσέφεραν στην Σερβία μια εξαιρετικά επωφελή Συνθήκη. Η Σερβική Ηγεσία υπέγραψε την Συνθήκη του Dayton εξ ανάγκης, αλλά ποτέ δεν ενστερνίστηκε το πνεύμα της, ούτε εφήμοσε το περιεχόμενό της. Το Σερβικό Κατεστημένο παρέμεινε στους αναχρονιστικούς προσανατολισμούς του, στρατηγικούς, οικονομικούς και πολιτικούς, προτιμώντας να διατηρήσει την εξουσία έστω και με βαρύτατο κίνδυνο της χώρας. Μετά 4 χρόνια, το 1999, ήλθε η ώρα της Κρίσεως και Τιμωρίας. Τελικά η Ηγεσία κατέρρευσε, αφού πρώτα περιώρισε την Σερβία πρακτικά σχεδόν στα σύνορα της Συνθήκης του Βερολίνου (1878). Γεωστρατηγικό μάθημα πρώτης τάξεως, χρήσιμο και για τις εντυπωσιακά παρόμοιες (ιδεολογηματικές και συμφεροντολογικές) εμμονές στους ηγετικούς κύκλους της σύγχρονης Ελλάδας.